

Marian B. Arndt

Gadara i Madaba : raport z wykopalisk

Collectanea Theologica 71/1, 77-81

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARIAN B. ARNDT, WROCŁAW

GADARA I MADABA – RAPORT Z WYKOPALISK

Gadara – sanktuarium cudu wypędzenia demonów

W starożytnym mieście Gadara, które znajdowało się w miejscu współczesnej miejscowości Umm Qeis w Jordanii, od 1976 r. prowadzone są systematyczne badania archeologiczne. Ostatnio odkryto kompleks zabytków z okresu rzymskiego, który może mieć związek z cudem wypędzenia demonów opisanym w Mt 8,28-34.

Miasto Gadara położone jest na południowy wschód od Tyberiadety i od jeziora Genezaret na wysokim, lewym brzegu rzeki Jarmuk. Już w starożytności znane było ze źródeł termicznych.

Sondaże archeologiczne wskazują, że miejsce to było zamieszkałe w epoce wczesnego brązu (3150-2350 przed Chrystusem)¹. Właściwy rozwój Gadary rozpoczął się w epoce hellenistycznej; w czasach rzymskich należała do Dekapolu. Miasto uchodziło za centrum grecko-rzymskiej kultury. Pochodzili z niego sławni filozofowie, retorzy i poeci.

W Nowym Testamencie miasto jest znane z Mt 8,28. Jezus udaje się do kraju Gadareńczyków; drogę zachodzą mu dwaj opętani, którzy wyszli z grobu. Jezus wypędza demony i posyła je w stado świń (Mt 8,28-34). Pozostali synoptycy również opisują ten cud (por. Mk 5,1-20; Łk 8,26-39); jednakże zachodzi tutaj problem krytyki tekstu. W rękopisach występują różne nazwy miasta, od którego pochodzi określenie tej krainy: Gadara, Gerasa lub Gergesa. Nie wchodząc w szczegóły, wystarczy stwierdzić, że istniało starożytne miasto Gadara².

¹ J. Murphy-O'Connor, *Przewodnik po Ziemi Świętej*, Warszawa 1996, s. 269.

² F. M. Abel, *Géographie de la Palestine*, t.2, Paris 1938, s. 323; M. Wójcik, *Gadara*, EK V, s. 799; C. Frevel, *Gadara*, LThK IV, 1995, s. 260.

Zostało ono odkryte i opisane już ma początku XIX w. W 1886 r. G. Schumacher po raz pierwszy opisał ruiny w sposób naukowy. Regularne prace archeologiczne w ruinach Umm Qeis – Gadara od 1976 r. prowadzi ekipa niemiecka (Deutsches Evangelisches Institut für Altertumswissenschaft des Heiligen Landes) pod kierunkiem Ute Wagner-Lux, natomiast od 1989 r. wykopaliska prowadzone są przez Thomasa Webera.

W ostatnich latach wydobyto zabytki z okresu rzymskiego, które mogą mieć związek ze wspomnianym wydarzeniem ewangelicznym. Chodzi o bramę prowadzącą do Tyberiady, obok której znajduje się krypta protochrześcijańska. Brama znajdowała się między dwiema okrągłymi wieżami: północną i południową. Odkryto elementy wieży południowej, która zachowała się jeszcze w następnych wiekach, oraz fundamenty jej bliźniaczej wieży północnej. Odkryto również odcinek brukowanej kamieniami bazaltowymi drogi, która prowadziła do Tyberiady i do jeziora o tej samej nazwie, więc do okolic, w których działał Jezus. W pobliżu bramy znajdują się pozostałości monumentalnego grobowca z epoki cesarstwa rzymskiego. Kompleks grobowca składa się z trzech oddzielnych obiektów: wejścia, dużego otwartego pomieszczenia (dziedzińca) dostosowanego do grzebania zmarłych, całość została otoczona z trzech stron zadaszonym portykiem. Środek dziedzińca pokryto kopułą z otworem na światło.

Te konstrukcje istniały już w czasach Chrystusa. W pierwszych wiekach chrześcijaństwa przebudowano je w architektoniczny kompleks, w którym czczono locus sanctus. Droga prowadząca z jeziora, brama prowadząca do miasta i grobowiec tuż przy bramie miejskiej, widocznie pierwsi chrześcijanie kojarzyli to wszystko z cudem wypędzenia demonów, skoro to czczone miejsce święte cieszyło się coraz większym szacunkiem i przyciągało coraz więcej pielgrzymów. W IV w. zostali tu pogrzebani wybitni mieszkańcy chrześcijańscy i w tym samym czasie powstał kościół. Nad podziemną strukturą z grobowcami odkryto pozostałości pięcionawowej bazyliki. Niektóre kapitele można datować na czas 340-360 r. po Chr. Przypuszcza się, że również bazylika została zbudowana w tym okresie. Pierwotnie posadzka była wyłożona płytami kamiennymi, których pozostałość odkryto w nawie głównej pod wielobarwną mozaiką z VI w. Nie odnaleziono natomiast żadnej inskrypcji, która wyraźnie wskazywałaby na związek odkrytego kościoła z cudem

wypędzenia demonów, jednak trudno inaczej wyjaśnić istnienie tak dużego kościoła już w IV w., jeśli nie z dużym napływem pielgrzymów, którzy jednoznacznie czcili grobowiec z epoki rzymskiej³.

Madaba – odkrycia archeologiczne

W ostatnich latach badania archeologiczne prowadzone są również w mieście Madaba w Jordanii; wykopaliska prowadzi ekspedycja kanadyjska pod kierunkiem Timothy Harrisona.

Hebrajska nazwa tego miasta brzmi Medeba znana z historii biblijnej, obecna nazwa arabska jest Madaba. Wymienione jest już na steli Meszy w IX w. przed Chr.⁴ Według Biblii znajduje się na skraju Miszora Moab i jest zamieszkane przez pokolenia Gada i Rubena (Lb 21,30; Joz 13,9.16). Tam też Dawid pokonał Ammonitów i Aramejczyków (1 Krn 19,6-19). Księga Izajasza (15,2) wymienia Medebę wśród miast Moabu. Z opisów najazdów i aktów zemsty z II w. (1 Mch 9,32-42) wynika, że miasto zostało zasiedlone przez synów Jambriego. W tej epoce należało do Hasmonejczyków z Jerozolimy (FlavAnt XIII 9,1; 15,4); okresowo kontrolę nad miastem sprawowali również Nabatejczycy z Petry. Od 106 r. po Chr. do najazdu arabskiego w 638 r. po Chr. należało do Prowincji Arabskiej utworzonej przez cesarza Trajana, która miała zastąpić królestwo z Petry.

W okresie bizantyjskim miasto przeżywa niebywały rozkwit. Chrześcijaństwo rozwinęło się w Madabie do tego stopnia, że stała się ona siedzibą biskupią, a lokalna wspólnota chrześcijańska jest znana z dokumentów soboru chalcedońskiego (451). Z tego okresu pochodzą liczne zabytki chrześcijańskie, najbardziej znane wśród nich są przepiękne posadzki mozaikowe. Istniała tu wtedy szkoła mozaik, która oddziaływała na całą okolicę.

Jednym z najstarszych zabytków chrześcijańskich jest kompleks architektoniczny na dziedzińcu tzw. katedry z kaplicą św. Teodora z 562 r. i baptysterium wybudowanym w 576 r., które powstało na miejscu wcześniejszego, z tego samego wieku.

³ T. Weber, *Gadara 1998 the Excavation of the five-aisled Basilica at Umm Qays: A Preliminary Report*, Annual of the Department of Antiquities of Jordan 42, Amman 1998, s. 443-456; tenże, *Das Tiberiastor, das Hypogäum und die Memorialkirche*, Abhandlungen des Deutschen Palästina-Vereins 1999.

⁴ S. Gądecki, *Archeologia biblijna*, t. 1, Gniezno 1994, s. 312-313.

W południowej części miasta znajduje się kościół Apostołów, w którym ułożono posadzkę mozaikową w 578 r. Elementem dekoracyjnym mozaiki w nawie głównej są geometryczne wzory utworzone z ptaków i kwiatów, a w centrum nawy znajduje się duży medalion z personifikacją morza.

Przy drodze rzymskiej w Madabie znajdował się także kościół proroka Eliasza, z którego zachowała się tylko krypta z posadzką mozaikową z 596 r.

Najbardziej znanym obiektem w Madabie jest kościół św. Jerzego ze sławną mapą Palestyny na mozaikowej posadzce. Mapa ta została odkryta podczas budowy kościoła parafialnego wspólnoty prawosławnej w 1898 r. Właściwie zachowały się tylko fragmenty mapy, jednak bardzo istotne, bo zawierają 157 nazw geograficznych Palestyny. Od północy obejmuje ona obszar od Enon przy Salem nad Jordanem aż na południu do delty Nilu; od wschodu zaś od Kerak w Transjordanii do wybrzeża Morza Śródziemnego na zachodzie. W centrum mapy znajduje się plan chrześcijańskiej Jerozolimy. Powstanie mapy jest datowane na VI w.⁵

Na większą uwagę zasługuje okrągły kościół Maryi Dziewicy, który został zbudowany przy drodze rzymskiej (naprzeciwko kościoła Eliasza). Jego mozaiki z inskrypcjami odnaleziono w 1887 r.; w następnych latach odkryto i zbadano dalsze jego elementy. Jednak data jego budowy, zwłaszcza zaś powstania mozaiki nastęrczała większe problemy. Dopiero porównania z nowszymi wykopaliskami w Jerozolimie i na Górze Nebo w kaplicy w Wadi ‘Ayn al-Knisah pozwoliły sprecyzować datę na 767 r.⁶ Narteks kościoła Maryi Dziewicy powstał na miejscu domu mieszkalnego z mozaiką o motywach mitu o Hipolicie⁷.

W IX-X w. miasto zostało opuszczone; dopiero w 1880 r. chrześcijanie z Kerak osiedlili się w Madabie.

Na podstawie analizy danych wykopaliskowych ekipa Timothy Harrisona doszła do wniosku, że miasto było zamieszkane o wiele

⁵ M. Piccirillo, E. Alliata (red.), *The Madaba Map Centenary 1897-1997. Travelling through the Byzantine Umayyad Period*, Studium Biblicum Franciscanum Collectio Maior 40, Jerusalem 1999; N. Mendecki, *Madaba – najstarsza mapa Palestyny*, RBL 52 (1999), s. 342-343.

⁶ M. Piccirillo, *Madaba: One Hundred Years from the Discovery*, w: M. Piccirillo, E. Alliata (red.), *The Madaba Map Centenary 1897-1997*, s. 21.

⁷ Tenże, *Chiese e mosaici di Madaba*, Studium Biblicum Franciscanum Collectio Maior 34, Jerusalem 1989.

wcześnie niż to wynika z źródeł literackich. Obecnie badania prowadzone są na południowym stoku wzgórza. Najbardziej interesujące są mury miejskie z okresu żelaza (ok. 1200-400 przed Chr.); wielokrotnie rozbudowywane osiągnęły grubość ok. 7 m. Najstarsze ślady zamieszkania pochodzą z opoki wczesnego brązu (XXXII-XXI w. przed Chr.), następne z epoki żelaza (XII-V w. przed Chr.) i z końca okresu persko-hellenistycznego (III w. przed Chr.). Odnaleziono też pozostałości archeologiczne kultury naba-tejskiej (II-I w. przed Chr.), wczesnorzymskiej (I w. przed Chr.– I w. po Chr.), późnorzymskiej (III po Chr.), bizantyjskiej (IV-VII) i Omajjadów (VIII). Najmłodsze i niepewne są pozostałości z okresu Abbasydów (IX w.) i nieliczne fragmenty ceramiczne z okresu średniowiecza (okres Ajjubidów i Mameluków)⁸.

Marian B. ARNDT OFM

---

⁸T. Harrison, *Surface Survey*, w: P. Bikai, T.A. Dailey (red.), *Madaba. Cultural Heritage*, Amman 1996, s. 19-23; tenże, *Intrasite Spatial Analysis and the Settlement History of Madaba*, *Studies in the History and Archaeology of Jordan* 4, Amman 1997, s. 137-142.